

ОСВІТНІ ВТРАТИ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Чепелюк Анастасія, Войналович Наталія

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

Стаття присвячена аналізу феномену освітніх втрат у контексті глобальних кризових процесів та воєнних подій в Україні. Розкрито сутність поняття learning loss як комплексного зниження навчальних результатів, мотиваційних, когнітивних і соціально-емоційних компетентностей учнів. Представлено дані міжнародних організацій (UNESCO, OECD, World Bank) та українських інституцій щодо масштабів порушення освітнього процесу, зокрема міграції дітей, руйнування інфраструктури та зростання нерівності доступу до навчання. Проаналізовано сучасні українські ініціативи подолання освітніх втрат, включно з програмами «Навчай для України» та «Всеукраїнська школа онлайн», а також роль інституту освітнього омбудсмена. Зроблено висновок про необхідність системного, міждисциплінарного підходу, що поєднує педагогічну адаптацію, психологічну підтримку та цифрові рішення як стратегічний напрям відновлення освіти в умовах війни.

Ключові слова: освітні втрати; початкова школа; learning loss; дистанційне навчання; освітня нерівність; психолого-педагогічна підтримка; цифрові інструменти.

Learning loss in global practice and the Ukrainian context

A. Chepeliuk, N. Voinalovych

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

The article examines the phenomenon of learning loss in the context of global disruptions and the ongoing war in Ukraine. The concept of learning loss is interpreted as a multidimensional decline in students' academic performance, motivation, cognitive abilities, and social-emotional competencies. The study summarizes data from UNESCO, OECD, the World Bank, and national sources, highlighting large-scale interruptions to schooling, student displacement, damaged infrastructure, and growing inequality in access to education. Current Ukrainian initiatives aimed at addressing learning loss are analyzed, including the Teach For Ukraine program, the nationwide online learning platform, and the role of the Educational Ombudsman. The article concludes that overcoming learning loss requires a systemic and interdisciplinary strategy that integrates monitoring, pedagogical adaptation, psychological support, and digital tools as key components of educational recovery during wartime.

Keywords: learning loss; primary education; distance learning; educational inequality; psycho-pedagogical support; digital tools; educational recovery.

Постановка проблеми. Освіта є ключовим чинником формування людського капіталу, соціальної згуртованості та сталого розвитку суспільства. Проте останні десятиліття характеризуються зростанням кризових явищ, які суттєво впливають на стабільність освітніх систем. Пандемія COVID-19, соціальні конфлікти, військові дії та масові міграційні процеси призвели до соціально-економічної нестабільності та швидкого переходу на дистанційні форми навчання, що спричинило масштабні порушення освітнього процесу. Ці чинники спричинили явище, яке в міжнародних дослідженнях позначається терміном *learning loss* – освітні втрати, тобто зниження рівня навчальних досягнень і компетентностей учнів. Це не лише кількісний показник (зменшення успішності), а й якісний – втрата здатності до самостійного мислення, критичного аналізу, комунікації.

На світовому рівні проблема освітніх втрат набрала масштабів після пандемії COVID-19, коли понад 1,6 млрд учнів у 190 країнах світу тимчасово втратили доступ до навчання [6, с. 11]. Проте в Україні ситуація має ще більш складний характер: війна призвела до руйнування інфраструктури, переривання освітнього процесу, міграції мільйонів дітей, різкої нерівності в освітніх можливостях, психологічних травм та зниження мотивації до навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема освітніх втрат активно досліджується у світовій та українській науковій думці. У міжнародних публікаціях (UNESCO, World Bank, OECD) наголошується, що масові переривання навчання, зокрема під час пандемії COVID-19 та збройних конфліктів, призводять до зниження навчальних результатів з читання та математики, збільшення нерівності доступу та уповільнення когнітивного розвитку молодших школярів. Дослідники (І. Козубовська, Л. Гриневич, Т. Яценко та ін.) акцентують увагу на психологічному аспекті, підкреслюючи, що освітні втрати виникають не лише через об'єктивні умови (відсутність

доступу до навчання), а й через емоційну дестабілізацію дітей, втрату інтересу до навчання та руйнування довіри до шкільного середовища.

В українському контексті наукові праці зосереджені на впливі воєнних дій на психоемоційний стан та успішність учнів початкової школи, адаптації освітнього процесу в умовах дистанційного та змішаного навчання, а також необхідності цілеспрямованих компенсаторних програм. Наголошується, що освітні втрати мають комплексний характер — поєднують академічні, соціальні та мотиваційні аспекти — та потребують системної взаємодії школи, родини й громади. Дослідження вказують на ефективність малих груп, тьюторського супроводу, навчальних діагностик і психосоціальної підтримки як ключових механізмів подолання прогалин у навчанні.

Мета статті — проаналізувати феномен освітніх втрат у світовому та українському контекстах, з'ясувати їхні причини та наслідки в умовах пандемії та війни, а також окреслити наявні підходи й освітні ініціативи, спрямовані на подолання цих втрат і забезпечення відновлення якості освіти.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Проблема освітніх втрат активно розробляється у світовій та українській науковій думці.

Міжнародні дослідження (UNESCO, OECD, World Bank) доводять, що освітні втрати є однією з найсерйозніших довгострокових загроз для людського капіталу.

За даними Світового банку (2022), понад 70% дітей у країнах із низьким та середнім доходом не досягають базового рівня грамотності у віці 10 років — це явище отримало назву *learning poverty* («освітня бідність») [7, с. 18].

У країнах Європи й Північної Америки пандемія призвела до зниження результатів із читання та математики на 10–20% у середньому. У доповідях OECD (2023) наголошується, що учні з малозабезпечених родин зазнали більших втрат, ніж ті, хто мав доступ до цифрових ресурсів і стабільного навчального середовища [6, с. 73].

В Україні феномен освітніх втрат має свої унікальні риси. За даними Міністерства освіти і науки України (2023), понад 1,3 млн учнів тимчасово

перебувають за межами країни, близько 3 тис. шкіл пошкоджено або зруйновано. Навчання часто відбувається у змішаному або дистанційному форматі, що поглиблює нерівність у доступі до якісної освіти [4, с. 13].

Дослідження Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) показують зниження результатів ЗНО/НМТ із математики та української мови у 2022–2024 роках. Крім того, спостерігається зменшення внутрішньої мотивації до навчання через емоційне виснаження, страх і нестачу безпечного середовища [3, с. 46].

Попри це, в Україні активно розвиваються ініціативи, спрямовані на подолання освітніх втрат:

- проекти «Навчай для України», «Всеукраїнська школа онлайн», «Освітній омбудсмен»;
- партнерські програми МОН і UNICEF щодо психологічної підтримки учнів;
- локальні програми «доганяючого навчання» у громадах.

Програма «Навчай для України» – це громадська ініціатива, започаткована у 2016 році за підтримки міжнародної мережі Teach For All. Її мета – забезпечити рівний доступ до якісної освіти для дітей у сільських і малих громадах, залучаючи молодих фахівців до викладання у школах із кадровим дефіцитом.

За цією програмою до шкіл залучаються мотивовані випускники вишів, які протягом двох років працюють учителями в сільських громадах і таким чином, створюючи спільноту педагогічних лідерів, здатних трансформувати українську освіту, підвищити якість навчання у школах, які мають найменше ресурсів.

Даний проєкт сприяє зменшенню кадрової нерівності – однієї з головних причин освітніх втрат у сільських школах; підтримує мотивацію учнів через інноваційні методики навчання, активне залучення до проєктної діяльності та критичного мислення; формує нову генерацію освітніх лідерів, які поєднують педагогічну компетентність і громадянську активність.

Станом на 2024 р. у програмі взяли участь понад 120 учителів у 70 школах 10 областей України. За результатами моніторингу МОН та БФ «Teach For

Ukraine», у школах-учасниках спостерігається підвищення мотивації учнів до навчання на 25–30%, особливо з предметів природничо-математичного циклу [1, с. 30].

Проект «Всеукраїнська школа онлайн» – це державна освітня платформа, створена у 2020 році Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством цифрової трансформації та за підтримки UNICEF і Google. Платформа забезпечує дистанційний доступ до навчального контенту для учнів 5–11 класів.

Функціональні особливості:

- відеоуроки з усіх базових предметів, розроблені українськими вчителями;
- інтерактивні тести, конспекти, завдання;
- персональні кабінети учнів і педагогів;
- можливість навчання офлайн (через завантаження матеріалів).

Дана програма забезпечує освітню безперервність у періоди карантину, евакуації чи вимушеного переселення; сприяє вирівнюванню освітніх можливостей, особливо для дітей, які навчаються у віддалених регіонах або за кордоном; стає інструментом інклюзивного навчання, адже платформа безкоштовна й доступна з будь-якого пристрою.

За даними МОН, у 2024 році можливостями цього ресурсу скористалися понад 1,2 млн активних користувачів; було розміщено понад 3 000 відеоуроків і 15 000 тестів; 80% опитаних учнів зазначили, що ВШО допомагає «надолужити прогалини» у навчанні [4, с. 44].

Інститут освітнього омбудсмена засновано у 2019 році відповідно до Закону України «Про освіту». Він є системним інструментом забезпечення права на освіту. Інститут не лише реагує на порушення, а й формує культуру правової обізнаності у сфері освіти, що є важливою складовою у подоланні освітніх втрат, спричинених соціальною нестабільністю.

Очолює Інститут освітнього омбудсмена Н. Лещик. Омбудсмен є незалежною посадовою особою, яка захищає права учнів, студентів, педагогів і батьків у сфері освіти. Омбудсмен сприяє захисту прав дітей на доступ до освіти,

особливо під час війни, коли порушення стають масовими (неможливість відвідування шкіл, відсутність умов для навчання, дискримінація ВПО). Публічні рекомендації інституції допомогли запровадити гнучкі форми навчання, зокрема індивідуальні освітні траєкторії та зарахування дітей із зони бойових дій без документів. Ініційовано інформаційні кампанії щодо психологічної підтримки учнів і протидії освітньому булінгу. Запроваджено програму «Шкільна безпека», спрямовану на захист дітей у прифронтових регіонах.

Л. Гриневич, відома українська фахівчиня з освітньої політики, в дослідженні «Виклики для освіти в умовах війни та відновлення» (2023) аналізує трансформацію системи освіти України в умовах війни, приділяючи особливу увагу проблемі освітніх втрат і відновленню навчального процесу. Авторка розглядає освітні втрати як багатовимірне явище, що включає не лише зниження академічних результатів, але й втрату соціальних, емоційних і ціннісних орієнтирів учнів. Вона підкреслює, що найбільш уразливими є діти з внутрішньо переміщених сімей, учні сільських шкіл, а також ті, хто втратив регулярний доступ до навчання через евакуацію. Публікація Л.Гриневич задає концептуальні рамки розуміння проблеми освітніх втрат у контексті освітньої політики України. Вона демонструє, що ці втрати – не лише педагогічне, а й державотворче питання, пов'язане з майбутнім людського потенціалу країни [2].

Т. Яценко у дослідженні «Психологічні аспекти подолання освітніх втрат серед учнів» (2023) розкриває психологічні механізми, що зумовлюють освітні втрати, і визначає шляхи їх компенсації через психолого-педагогічну підтримку. Авторка наголошує, що в умовах стресу, тривоги та нестабільності діти втрачають не лише знання, але й здатність до ефективного навчання: порушуються увага, пам'ять, пізнавальна мотивація. Важливою складовою подолання освітніх втрат Т. Яценко вважає соціально-емоційне навчання (SEL), що допомагає відновити довіру, стабільність і впевненість у власних силах. Також значну роль відіграє психологічна компетентність учителя, який має бути готовим працювати із травматизованими дітьми. Авторка пропонує модель «4Р»:

розуміння – реакція – ресурс – розвиток, що описує етапи допомоги учням у процесі подолання втрат та наголошує, що психологічна підтримка є не менш важливою, ніж академічна корекція. Без неї будь-які педагогічні зусилля залишаються малоефективними [5].

Дослідження І. Козубовської «Освітні втрати в українській школі: причини, наслідки, шляхи подолання» (2022) присвячено комплексному аналізу причин виникнення освітніх втрат в українських школах та окресленню практичних шляхів їх подолання. Авторка визначає три ключові групи чинників освітніх втрат: соціально-економічні – нерівність у доступі до ресурсів, низький рівень цифровізації освіти, матеріальна скрута сімей; організаційно-педагогічні – слабка готовність шкіл до дистанційного навчання, відсутність гнучких навчальних програм; психологічні – емоційне вигорання учнів і педагогів, зниження навчальної мотивації. На думку І. Козубовської, дистанційна освіта в період пандемії та війни посилила освітню нерівність між міськими і сільськими школами. Одним із шляхів вирішення проблеми дослідниця вважає створення регіональних освітніх хабів для підтримки дітей, які навчаються у віддалених громадах [3].

Аналіз сучасних досліджень доводить, що проблема освітніх втрат є комплексною, багатофакторною та довготривалою. Світова практика демонструє ефективність програм надолуження, адаптивного навчання та психологічної підтримки. На жаль, аналіз літератури свідчить, що більшість робіт зосереджуються або на педагогічному, або на психологічному аспекті проблеми. Водночас комплексних міждисциплінарних досліджень, що поєднують освітню, соціальну та економічну складові, в Україні поки що небагато. Український контекст потребує поєднання цих підходів з урахуванням умов війни, соціальної нестабільності та цифрового розриву.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Освітні втрати є багатовимірним явищем, що охоплює когнітивні, соціальні та психологічні аспекти навчання. Міжнародний досвід свідчить, що їх ефективно

подолання можливе лише за умови системного підходу, який поєднує моніторинг, педагогічну адаптацію та психологічну підтримку.

Для України подолання освітніх втрат має стати стратегічним завданням державної політики, адже якість освіти безпосередньо впливає на національну безпеку, відновлення економіки та розвиток людського потенціалу.

Подальші наукові розвідки потребують вивчення довгострокових наслідків освітніх втрат для знань, мотивації та психологічного стану учнів, оцінка ефективності програм надолуження та дистанційного навчання, а також розробка комплексних підходів, що поєднують педагогічну, соціальну та державну підтримку.

Список використаної літератури:

1. Власенко К. В. Адаптація зарубіжного досвіду подолання освітніх втрат у практику української школи. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2024. №82. С. 29–37.
2. Гриневич Л. М. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи. *Освітологічний дискурс*. 2023. №2 (38). С. 14–23.
3. Козубовська І. В. Освітні втрати в українській школі: причини, наслідки, шляхи подолання. *Педагогічні науки*. 2022. №97. С. 45–52.
4. Міністерство освіти і науки України. Звіт про стан освіти в умовах воєнного стану. Київ: МОН України, 2023. 60 с.
5. Яценко Т. С. Психологічні аспекти подолання освітніх втрат серед учнів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. Т. 4, №1. С. 67–75.
6. UNESCO. Education: From disruption to recovery. Paris: UNESCO Publishing, 2023. 142 p.
7. World Bank. The State of Global Learning Poverty: 2022 Update. Washington: World Bank Group, 2022. 78 p.

Відомості про авторів:

Чепелюк Анастасія Андріївна – студентка II курсу магістратури факультету інформаційних технологій, математики та природничих наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, тел.: 380977179056, e-mail: chepeluknastia@gmail.com.

Войналович Наталія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики, фізики та методик викладання Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка, тел. +380957259390, e-mail:
n.m.voinalovych@cuspu.edu.ua.